

ԼՂՀ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՏՈՒՄ
ՀՐԱԴԱԴԱՐԻ ԽԱԽՏՄԱՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ
2016թ. հունվար-սեպտեմբեր

*Դավիդ Սարկիսյան**

Ժամանակակից աշխարհի հակամարտությունների շարքում արցախյան հակամարտությունն առանձնահատուկ է նրանով, որ լայնածավալ պատերազմական գործողությունների բացակայության պայմաններում տարիներ շարունակ շփման գծի երկայնքով գրեթե ամենօրյա պարբերությամբ տեղի են ունենում հրադադարի ռեժիմի խախտումներ: Ազդվելով ներքին և արտաքին մի շարք գործոնների կողմից՝ այդ խախտումներն ունենում են տարբեր ինտենսիվություն թե՛ քանակական և թե՛ որակական բնութագրիչների տեսանկյունից: Քանակական իմաստով մեկ օրվա ընթացքում արձանագրված խախտումների և հրաձգային զենքից արձակված կրակոցների թիվը պարբերաբար տատանվում է: Հետաքրքրական է, որ այդ տատանումները չեն կրում պատահական բնույթ, այլ ժամանակի ընթացքում կազմում են որոշակի միտումներին բնորոշ օրինաչափություններ: Որակական տեսանկյունից խախտումները տարբերվում են կիրառվող զինատեսակների իմաստով՝ հրաձգային զենքից մինչև ծանր հրետանի, տանկեր և անօդաչու թռչող սարքեր:

Զինադադարից հետո հակամարտության պատմության մեջ բացասական իմաստով առանձնացավ 2016 թվականը, երբ տեղի ունեցավ 1994-ից ի վեր խոշորագույն էսկալացիան, որը մեղիա- և որոշ չափով նաև փորձագիտական դաշտում ստացավ «ապրիլյան քառօրյա պատերազմ» անվանումը: Միջազգային հարաբերությունների քանակական հետազոտություններում ընդունված է պատերազմ որակել այն ռազմական գործողությունները, որոնց ընթացքում կողմերի հանրագումարային զոհերի թիվը գերազանցում է հազարը¹ (ինչը տեղի չունեցավ ապրիլին): Հակառակ դեպքում ռազմական գործողությունները որակվում են «միջպետական ռազմականացված ընդհարում/վեճ» (*militarized interstate*

* «Նորավանք» ԳԿՀ Քաղաքական հետազոտությունների կենտրոնի ավագ փորձագետ, ԵՊՀ Միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի ասպիրանտ:

¹ Jones, D. M., Bremer, S. A. & Singer, D. J., 1996. Militarized Interstate Disputes 1816-1992: Rationale, Coding Rules and Empirical Patterns. *Conflict Management and Peace Science*, Volume 2, pp. 163-215, http://cow.la.psu.edu/COW%20Data/WarData_NEW/COW%20Website%20-%20Typology%20of%20war.pdf

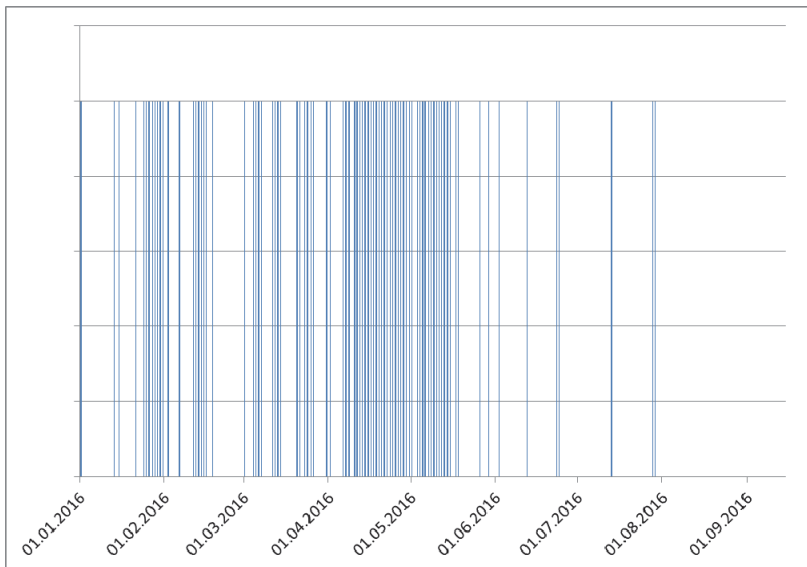
dispute): Սակայն դարաբաղյան հակամարտության պարագայում, անկախ անվանումից, 2016թ. ապրիլի 2-5-ը տեղի ունեցած ռազմական գործողությունները որակապես տարբերվում էին հրադադարի նախկին խախտումներից թե՛ կիրառված ռազմական ներուժի, թե՛ դրված մարտական խնդիրների տեսանկյունից:

Մույն հոդվածում կներկայացնենք ապրիլյան էսկալացիային նախորդող և հաջորդող ամիսներին (2016թ. հունվար-սեպտեմբեր) ԼՂ հակամարտության գոտում ադրբեջանական կողմի իրականացրած՝ հրադադարի ռեժիմի խախտումների դինամիկայի համառոտ վիճակագրական ակնարկը: Բոլոր տվյալները վերցված են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Պաշտպանության նախարարության պաշտոնական կայքից²:

Նախ կարելի է արձանագրել, որ վերոնշյալ ժամանակահատվածում հրաձգային զինատեսակներից բացի ադրբեջանական կողմն առավել հաճախ կիրառել է տարբեր տեսակի ականանետեր և նոնականետեր: *Գծապատկեր 1*-ում ուղղահայաց գծերը համապատասխանում են յուրաքանչյուր օրվան, երբ կիրառվել են այդ զինատեսակները: Այն օրերին, երբ տվյալ զինատեսակը չի կիրառվել, համապատասխանում է գծապատկերի վրա բաց տարածությանը (բացակայում են ուղղահայաց գծերը):

Գծապատկեր 1

Ականանետերի և նոնականետերի կիրառությամբ հրադադարի խախտումներ³

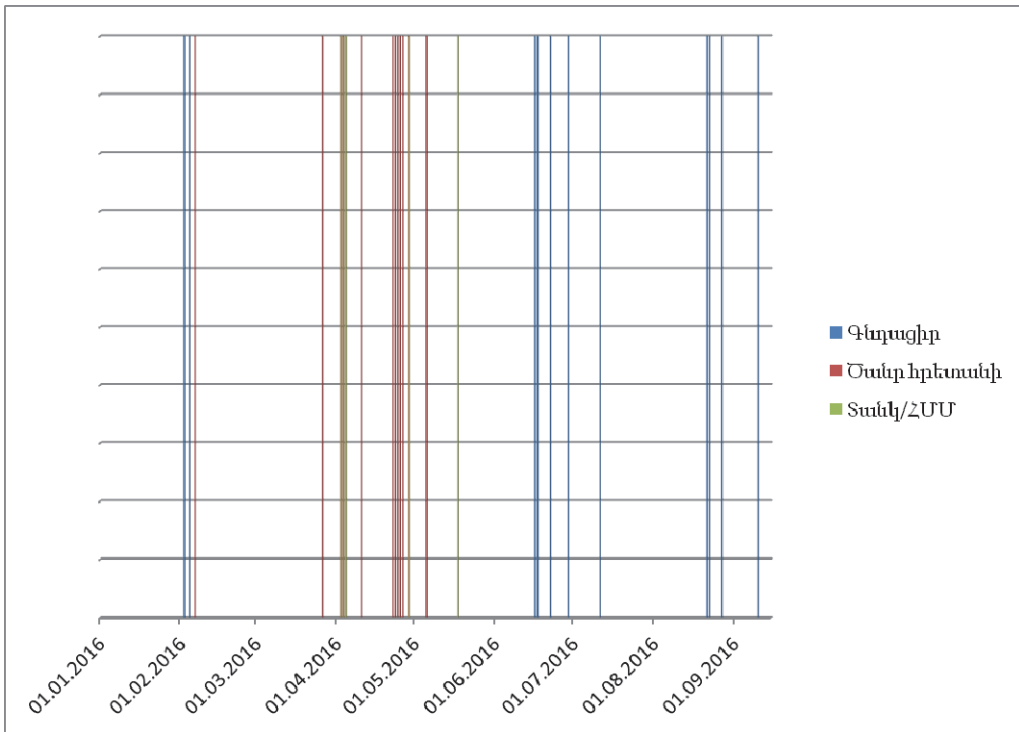
² Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Պաշտպանության նախարարություն, պաշտոնական կայքէջ, նորություններ, <http://www.nkrmil.am/>

³ Այս և հաջորդ գծապատկերները կառուցված է ըստ ԼՂՀ ՊՆ պաշտոնական տվյալների:

Այս իմաստով ադրբեջանական կողմն առավել մեծ ակտիվություն է ցուցադրել տարվա առաջին կեսին և հատկապես ապրիլյան պատերազմին հաջորդած օրերին՝ ապրիլ-մայիս ամիսներին: *Գծապատկեր 2*-ում կապույտ, կարմիր և դեղին գծերի միջոցով ներկայացված են համապատասխանաբար գնդացրի, ծանր հրետանու և տանկի ու հետևակի մարտական մեքենայի կիրառությամբ հրադադարի խախտումներին համապատասխանող օրերը: Վերջին երկու զինատեսակներն առավել հաճախ կիրառվել են ապրիլին: Գնդացրի կիրառության տեսանկյունից նկատելի է որոշակի քլաստերացում՝ կիրառությունը տեղ է գտնում մի քանի միմյանց հաջորդող օրերի ընթացքում, այլ ոչ թե հավասարաչափ բաշխված է ըստ պատահական օրերի: Սրանից կարելի է նախնական ենթադրություն անել, որ որևէ օր գնդացրի կիրառության արձանագրման դեպքում կարելի է ակնկալել, որ դրան հաջորդող օրերին ադրբեջանական կողմը կկիրառի գնդացիր ավելի մեծ հավանականությամբ, քան տարվա մյուս կամայական օրերին:

Գծապատկեր 2

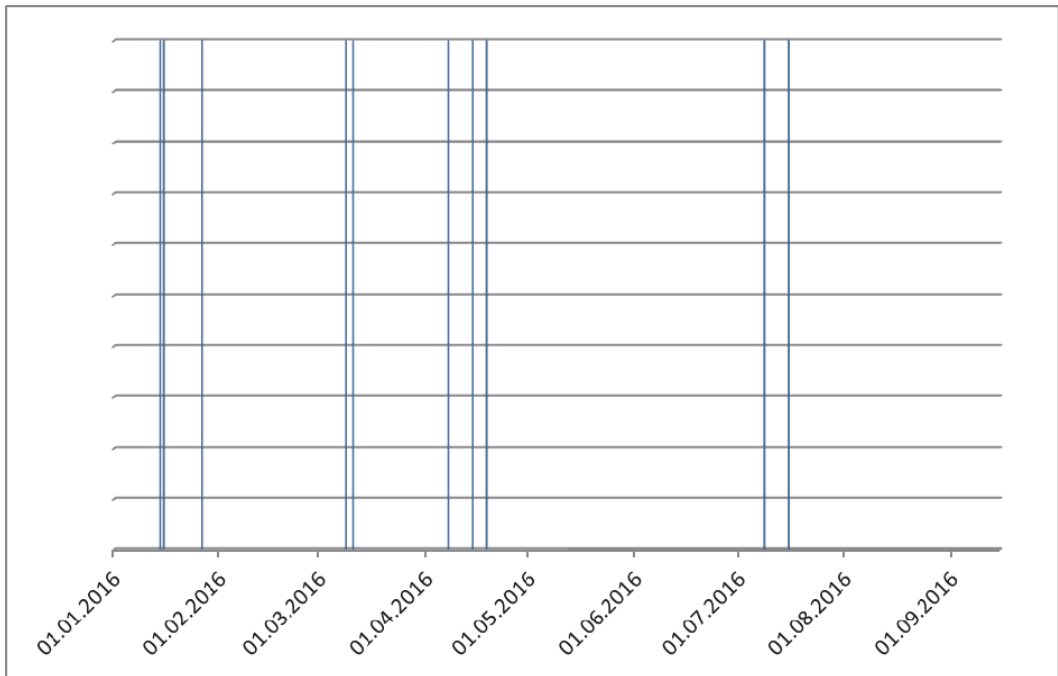
Գնդացիրների, ծանր հրետանու, տանկերի և ՀՄՄ-ների կիրառությամբ հրադադարի խախտումներ

Հետախուզա-ղիվերսիոն գործողությունների իրականացման օրերը պատկերված են *Գծապատկեր 3*-ում: Դիտարկվող ժամանակահատվածում դրանց մեծամասնությունը տեղի է ունեցել հունվար-ապրիլ ամիսներին: Նման գործողությունների իրականացումն ապրիլյան պատերազմի նախօրեին տրամաբանական է այն առումով, որ ադրբեջանական կողմը նպատակ է հետապնդել նախատեսվող հարձակումից առաջ որոշակի հավելյալ տեղեկատվություն հավաքել հայկական պաշտպանական համակարգի վերաբերյալ: Իր հերթին, ապրիլին հետախուզա-ղիվերսիոն բարձր ակտիվությունը կարող էր պայմանավորված լինել նրանով, որ նույնիսկ քառօրյա պատերազմի ավարտից հետո շարունակվում էին ինտենսիվ սահմանային մարտերը, և ադրբեջանական կողմը կիրառել է տարբեր տեսակի ծանր հրետանի ապրիլի վերջին, ինչպես երևում է *Գծապատկեր 2*-ից: Ուստի, *Գծապատկեր 3*-ում ներկայացված՝ ապրիլի սկզբին և կեսերին տեղի ունեցած հետախուզա-ղիվերսիոն գործողությունները կարող էին հանդիսանալ նման հրետանային հարվածների նախապատրաստությունը:

Գծապատկեր 3

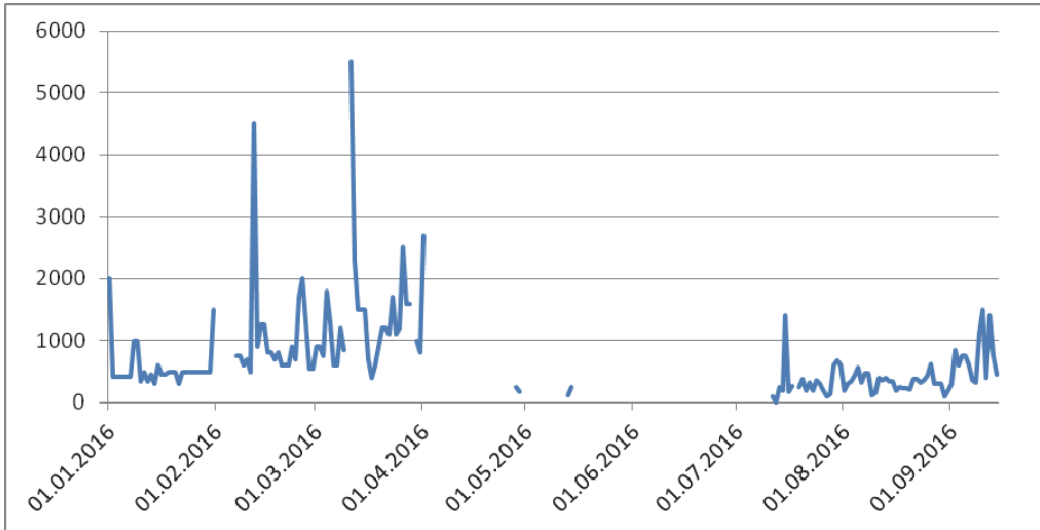
Հետախուզա-ղիվերսիոն գործողություններ

Ամենից հաճախ հրադարարի ռեժիմի խախտումները տեղի են ունենում հրազենային զենքի կիրառությամբ: *Գծապատկեր 4*-ում ներկայացված է ադրբեջանական կողմի՝ հրաձգային զենքից արձակված օրական կրակոցների քանակի դինամիկան:

Գծապատկեր 4

Տարբեր տրամաչափի հրաձգային զինատեսակներից արձակված կրակոցների թիվը

Գծապատկերի ընդհատումները համապատասխանում են այն օրերին, երբ Պաշտպանության նախարարության կայքում չի արձանագրվել կրակոցների կոնկրետ թվաքանակը: Հիմնականում այդ օրերին նշվել է, որ «պահպանվել է հարաբերական անդորր»:

Բացառելով ապրիլյան պատերազմի օրերը՝ 2016թ. հունվար-սեպտեմբեր ամիսներին ադրբեջանական կողմը հրաձգային զինատեսակներից օրական արձակել է միջինը 737 կրակոց: Մեկ օրվա ընթացքում առավելագույնը արձակվել է 4500 կրակոց, նվազագույնը՝ 0: Ստանդարտ շեղումը կազմել է 703:

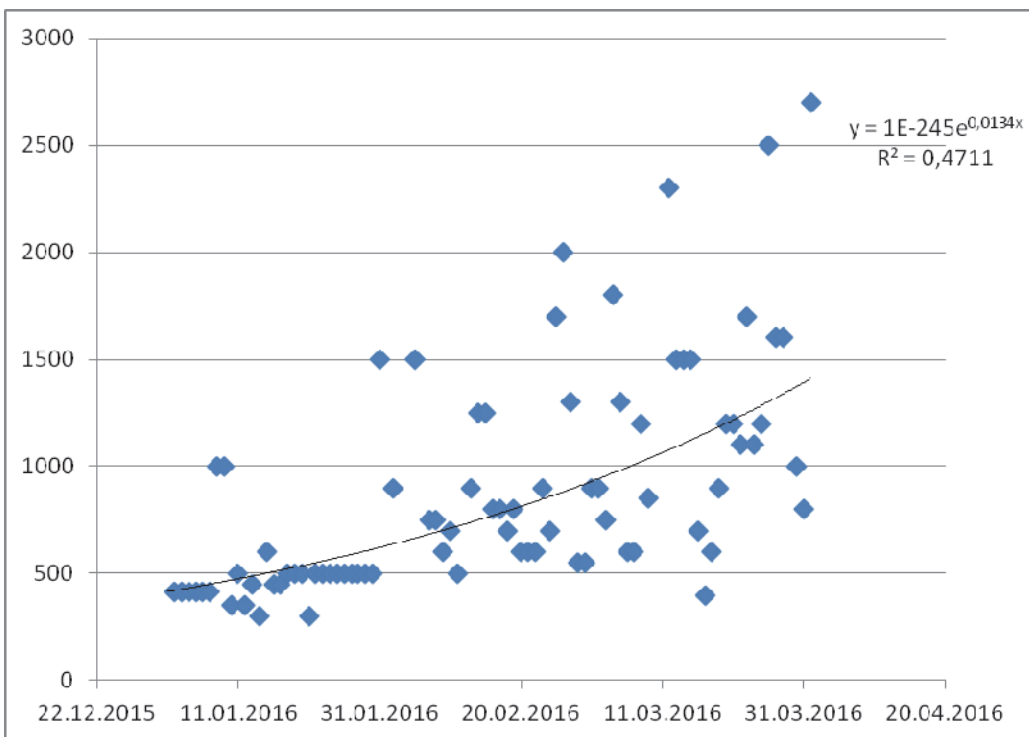
Փետրվարի 12-ին և մարտի 11-ին, որոնք համապատասխանում են գծապատկերում ներկայացված երկու ամենաբարձր գագաթներին, հարակից օրերի համեմատությամբ գրանցվել է կրակոցների արտասովոր բարձր քանակ: Ըստ մեզ՝ պատահական (ստոխաստիկ) բաղադրատարր ունեցող այնպիսի գործընթացներում, ինչպիսիք են սահմանային մարտերը, նման հազվադեպ շեղումները հնարավոր են պատահականության և մարդկային գործո-

նի ազդեցության պայմաններում: Հասարակական գործընթացների վիճակագրության մեջ ընդունված է նման արտաստվոր և փոքրաթիվ շեղումների բացառումը հետագա վերլուծությունից՝ միտման ընդհանուր պատկերը չաղավաղելու նպատակով: Այսպիսով, եթե բացառենք փետրվարի 12-ին և մարտի 11-ին տեղի ունեցած իրավիճակի սրացումները, ապա կարելի է նկատել, որ հրաձգային զենքից արձակված կրակոցների դինամիկան տարվա սկզբից մինչև բուն «ապրիլյան պատերազմը» ուներ աստիճանական աճի միտում, ինչը վկայում է առաջնագծում իրավիճակի հետևողական սրման մասին:

Մաթեմատիկորեն այս միտումը լավագույն ձևով ապրոքսիմացվում է էքսպոնենցիալ կախման բանաձևով, որի դեպքում ստացվում է ավելի բարձր R^2 արժեք, քան բանաձևի կիրառման դեպքում:

Գծապատկեր 5

Հունվարի 1-ապրիլի 1 տարբեր տրամաչափի հրաձգային զինատեսակներից արձակված կրակոցների թվի էսկալացիայի միտումը

Գծապատկեր 5-ում կապույտ գույնով պատկերված են զեկուցված արժեքները, իսկ սև գույնով ավելացված է միտման կորը:

R²-ը ցույց է տալիս կախյալ փոփոխականի վարիացիայի մասնաբաժինը, որը բացատրվում է մոդելի մեջ ընդգրկված անկախ փոփոխականներով: 0 արժեքը նշանակում է, որ մոդելն ընդհանրապես չի բացատրում մեզ հետաքրքրող կախյալ փոփոխականի վարիացիան իր միջին արժեքի շուրջը, իսկ 1 արժեքի դեպքում մոդելն ամբողջությամբ բացատրում է այն:

Թեպետ էքսպոնենցիալ կախման R²-ի 0,47 արժեքը իդեալական չէ, բայց հասարակական գիտություններում մեկ փոփոխականից, տվյալ դեպքում՝ ժամանակից եղած կախումը բնութագրելու համար բավարար բարձր է:

Նշենք, որ դիտարկվող ժամանակահատվածի՝ 2016թ. հունվար-սեպտեմբեր, ոչ մի այլ եռամսյա շրջանում չի արձանագրվել կրակոցների թվաքանակի դինամիկայի էքսպոնենցիալ աճ: Սա ինքնին հետաքրքրական փաստ է, ինչից կարելի է ենթադրել, որ ապագայում նման երկարատև ժամանակահատվածում կրակոցների թվի էքսպոնենցիալ աճի դիտարկումը կարող է ազդանշան ծառայել մեկ այլ հնարավոր կարճատև պատերազմի սկսման համար:

Այսպիսով, հոդվածում կարճ վիճակագրական ակնարկի տեսքով ամփոփվել են 2016թ. հունվար-սեպտեմբեր ամիսներին ԼՂ հակամարտության գոտում ադրբեջանական կողմի իրականացրած հրադադարի խախտման դեպքերը: Առանձնացվել են որոշակի միտումներ՝ կապված որոշակի զինատեսակների կիրառման, հետախուզա-դիվերսիոն գործողությունների իրականացման և խախտումների ինտենսիվության դինամիկայի վերաբերյալ: